

OSMANLI HUKUKUNDA İZİNNÂME İLE NİKÂH*

Prof. Dr. Ekrem Buğra Ekinci*

Evlilik, bir erkek ile bir kadının beraberliği neticesini doğuran bir akid ile olur. Buna nikâh akdi denir. Nikâh, insanlık tarihinin en eski müesseselerinden birisidir. Hemen her cemiyette, şartları ve neticeleri farklı da olsa nikâh mevcuttur. Nikâhsız birleşmeler (zinâ) umumiyetle suç sayılmış ve neseb, nafaka, verâset gibi hukukî neticeleri doğurmayacağı kabul edilmiştir. Şer'î hukukun evliliğe dair hükümleri, fıkıh kitaplarında teferruatıyla tanzim olunmuştur. Bu sebeple XX. asra gelinceye kadar İslâm devletlerinde bir âile kanununa ihtiyaç duyulmuş değildir. Maamafih hususî hukuka müdâhil olmama prensibine rağmen, hükûmetler âile hukukunda zaman zaman bazı düzenlemeler yapmak ihtiyacını hissetmişlerdir. Bunlardan en önemli birisi nikâhların kâdı tarafından veya kâdından izin alınarak imamlar tarafından kısılması; diğeri de nikâhların resmî kayıtlara tescilidir. Bu iki düzenlemenin esasları da çok eski yıllara dek uzanır¹.

NİKÂHIN ŞARTLARI

Nikâhın in'ikadı, sıhhati, nefazı ve lüzumu için bir takım şartlar vardır. İn'ikad şartlarına nikâhın rûknleri de denir. Nikâhın rûknleri bütün akidlerde olduğu gibi tarafların (bir erkek ile bir kadının) nikâha dair birbirine uygun icap ve kabul beyanlarıdır. Rûknler mevcut olsa bile, sıhhat şartları bulunmadıkça, nikâh akdi hukuken muteber olmaz; ya bâtil veya fâsid olur. Nefaz şartı, hukuken sahih olarak kurulan bir nikâh akdinin hüküm ifade etmesi için gereken şartlardır. Mümeyyiz küçüğün nikâhında velinin; veya velisi tarafından evlendirilen âkil ve bâliğin icâzeti birer nefaz şartıdır. Bunlar gerçekleşmedikçe akid nâfiz olmaz; yani hükümlerini yerine getirmez. Lüzum şartı ise, akdın lâzım (bağlayıcı) olması, yani geri dönülememesi için gereken şartlardır. Âkil ve bâliğ bir kızın, velisinin iznini almaksızın, küfvü (dengi) olmayan birisi ile veya mehr-i mislden (akranlarının aldığı mehrden) aşağı bir mehr ile evlenmesi durumunda lüzum şartı eksiktir. Veli, böyle bir evliliği bozdurabilir.

İcap ve Kabul

Nikâhın ilk şartı, icap ve kabuldür. İcap ve kabul, açık veya evlenmeye delâlet eden her çeşit söz ile olur. Yalnız, konuşan iki kişinin de fiilleri mâzî, yani di'li geçmiş zaman sîgasıyla söylemesi lâzımdır. Nikâhın sıhhati için meclis birliği de şarttır. İcap ve kabul beyanlarının aynı mecliste ileri sürülmesi lâzımdır. Bir arada bulunmayan kadınla erkek, yazı ile nikâh yapabilir. Birinin icabını ihtiyâ eden mektup diğerrinin eline ulaştığında, iki şahid yanında okuyup, söz ile kabul edince nikâh sahih olur. Nikâhta tarafların bizzat bulunmaları gerekmez. Hiçbir özürleri olmasa bile, veli veya vekil mârifetiyle nikâh kıydırabilirler. İcap ve kabul beyanı, geleceğe muzaf kılınmaz; ta'likî veya infisâhî şarta bağlanamaz. Muvakkat nikâh geçersizdir. Nikâh bazı takyidî şartlara bağlanabilir. Meselâ kadın, "Boşanmak benim elimde olmak üzere seninle evlendim" der ve erkek de bunu kabul ettim derse, hem nikâh sahihtir; hem de şart muteberdir. Dolayısıyla kadın istediği zaman kendisini boşayabilir.

Evlenme Mânilerinin Bulunmaması

Akrabâlık: Mahrem akrabâ ile evlenmek sahih değildir. Mahrem akrabalık anne, nine, kızkardeş, kız, hala, teyze gibi neseben olduğu gibi, üvey anne, üvey kız, gelin, kayınvâlîde gibi sıhren (evlilik yoluyla) da olabilir. Bir kimsenin neseb akrabâlığı sebebiyle evlenmesinin ebediyen yasak olduğu kimseler, rıdâen (süt yoluyla) akrabâ ise, evlilik sahih olmaz. Yani bir kimse iki buçuk yaşına kadar süt ettiği adının mahrem akrabâsı ile evlenemez.

* Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları, Sayı: 2, Yıl: 2006, sayfa: 41-60.

* Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Tarihi Kürsüsü.

¹ Gotthard Jäschke'nin **Türkiye'de İmam Nikâhı** adlı bir makalesi, nikâhlar üzerinde devlet kontrolü, kâdılardan izin alma ve tescil mükellefiyetlerinin tarihçe ve gerekçesini tedkik eden etraflı bir çalışmadır. (Terc. Ahmet Mumcu, Ord. Prof. Dr. Sabri Şakir Ansay'ın Hatırasına Armağan, AÜHF, Ankara 1964, 11-31)

Din ayrılığı: Müslüman bir erkek müşrik bir kadın ile evlenemez. Ehl-i kitap, yani Yahûdî ve Hıristiyan bir kadın ile evlenmesi mekruh da olsa, sahihtir. Müslüman bir kadın ise ancak müslüman bir erkek ile evlenebilir.

Hakku'l-gayr: Başkasının zevcesini nikâh etmek de câiz değildir, fâsiddir. Kadın dul veya boşanmış olup, iddeti de geçinceye kadar beklemiş ise, bunu nikâh etmek câiz olur.

Köle ile nikâh: Hür bir kadın ile evli iken, başkasının câriyesi ile nikâhlanmak sahih değildir. Hür bir kimse, kendi câriyesi ile de hiç bir zaman nikâhlanamaz; çünkü mülk ile nikâh bir araya gelmez. Mülkiyetinde bulunması nikâhında bulunması gibidir.

Beşinci kadın: Hür erkeğin dörtten çok kadını aynı anda nikâhı altında bulundurması câiz değildir. Beşinci ve sonraki nikâhlar fâsiddir.

Üç talâkla boşanan kadın: Bir kimse üç talâkla boşadığı, yani iki defa ayrılıp tekrar evlendiği ve yine boşandığı hanımı ile, bu kadın bir başka erkekle evlenip zifafa girdikten sonra bu evlilik ölüm veya boşanma ile sona ermedikçe ve yeni bir nikâh kıymadıkça evlenemez. Liân ile ayrılan karı-koca ebediyyen birbiriyle evlenemez.

Şâhidler

Şer'î hukukta bütün akidlerde iki şâhid tutulması ve yazıya geçirilmesi sünnettir; ancak nikâhın sıhhati için iki şâhid şarttır. Aksi takdirde akid fâsid olur.

Ehliyet

Mümeyyiz olmayan, yani yedi yaşından küçükler ve akıl hastaları evlenemez. Mümeyyiz küçük, kendisi evlenebilir ise de, velisinin bu nikâha icâzet vermesi lâzımdır. Nikâhı veli yapmışsa, küçük de râzı ise akid sahihtir. Mümeyyizlerin evliliği de sûrî (görünüşte) evliliktir; hükümlerini bülûğdan sorası için doğurur. Hanefî mezhebinde akıllı ve bülûğa ermiş erkek veya kadın, kimsenin iznine ihtiyaç olmaksızın serbest iradeleri ile bizzat veya vekil yahud velileri vâsıtasıyla evlenebilir. Ancak Hanefîlerden İmam Muhammed, bâliğa kadının velisinin iznini arar. Diğer üç mezhep ise bâliğa kadının velisinin bizzat nikâhta bulunup kız nâmına icap veya kabulde bulunmuş olmasını nikâhın sıhhati için şart görür. Osmanlı Devleti'nde XVI. asrın ilk yarısında, kız kaçırımların önüne geçmek maksadıyla, İmam Muhammed'in kavli kanunlaştırılmıştı.

Nikâhta Velâyet

Velinin kıydığı nikâh, evlenen âkıl ve bâliğ kimsenin icâzet vermesine icâzetine; mümeyyiz çocuğun ve kölenin kıydığı nikâh da velisinin icâzetine kadar gayrinâfizdir; askıdadır. Bu hallerde icâzet, nikâhın nefaz şartı olmaktadır.

Veli, baba; baba yoksa, babanın babası ve onun babasıdır. Bunlardan sonra, erkek kardeş; sonra, erkek kardeş oğlu, sonra onun oğludur. Sonra amca, sonra amca oğlu ve onun oğludur. Bunlar yoksa, kâdı (hâkim) veli olur. Erkek velileri bulunmayan yetimleri, Hanefî mezhebinde, anneleri tezvic edebilir (evlendirebilir).

Mümeyyiz küçüğün evlenebilmesi için, velisinin izni şarttır. Bu izin sonradan da verilebilir. Akıllı ve bâliğ bir erkek veya kadın velisi râzı olmasa bile dilediği kişi ile evlenebilir. Veli, bu gibilerin nikâhında bulunup vekil olarak akid yapabilir. Hanefî mezhebinde, veli ancak küfvüne (dengine) varmayan veya mehr-i mislinden aşağıya evlenen âkil ve bâliğ kadının nikâhını bozdurabilir. Fakat Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezhebinde bâliğa kızın nikâhını yalnızca velisi veya velisinin vekili kıyabilir.

Hanefîlerden İmam Muhammed'e göre de bâliğa kızın nikâhına velisinin izin vermesi gerekir. İmam Muhammed'e göre velinin izni kâfi olup, nikâhta bizzat bulunarak icap ve kabul yapması gerekmez. Ama üç mezhepte veli nikâhta hazır olup icap ve kabul beyanında bulunmalıdır. Birbirine benzeyen iki görüş arasındaki fark budur.

İmam Muhammed'e göre ve üç mezhepte veli küfvü ile mehr-i mislden aşağı olmamak üzere evlenmek isteyen kızın nikâhına icâzet vermediği takdirde, kız hâkime mürâcaat edebilir. Veli, icâzet vermemesine meşru bir sebep gösteremezse, kızın zarara uğraması sözkonusu olduğundan, velâyet hâkime intikal eder ve hâkim velinin yerine geçip kıza izin vererek nikâhını akdeder.

Kefâet (Denklik)

Hanefî mezhebine göre, bülûğa ermiş akıllı kadın velisiz evlenebilir ve kendisine birini vekil yapabilir. Fakat küfvünden (denginden) başkasıyla veya mehr-i misl denilen emsallerinin aldığı mehrden aşağıya evlenmişse, velisi durumu öğrendikten itibaren kadının hâmileliğine kadar mahkemeye mürâcaat ederek bu nikâhı feshettirebilir. Küfv, erkeğin nesepte (soyda), malda, dinde, diyânette, sanatta (hırfette, meslekte) ve hürriyette, kadına müsâvî (denk) olmasıdır.

NIKÂHIN ŞEKLİ ve TESCİLİ

Nikâh, diğer akidler gibi bir akid olmakla beraber, dinî ehemmiyetinden ötürü, şer'î hukuk diğer akidlerde aramadığı (iki şâhid, mâzi sigası gibi) bazı şartları bu akidde aramıştır. Ancak nikâhın sıhhati için, Hıristiyanlıktan farklı olarak, bir din adamının huzurunda kıyılması gerekmez. Tarafların iki şâhid huzurunda birbirine uygun beyanları ile akid kurulur. İslâm tarihinde müslümanlar ehemmiyetinden ötürü nikâhın, dinî ve hukukî hükümleri iyi bilen ve cemiyette itibarlı birisi tarafından akdedilmesini arzu etmişlerdir. Bu sebeple nikâhları umumiyetle imamlar kıyagelmıştır. Ülkemizde dinî nikâha *imam nikâhı* denilmesi de bu geleneğe dayanır. Bu bakımdan nikâh, dinî bir akid değildir. Ancak şer'î hukukta her akid, her muamele, hukukun aradığı şartlara riâyet edilerek yapılmalıdır. Aksi takdirde butlan ve fesad (geçersizlik) gibi dünyevî müeyyideden başka, uhrevî müeyyide de terettüp eder. Yani hukuka uygun akid yapmayan kimse, günaha girer. Bu bakımdan sadece nikâh değil, bütün akidler, hatta hukukî tasarruf ve muameleler dinîdir.

Nikâh akdi, tarafların iki şâhid huzurunda birbirine uygun icap ve kabulüyle mün'akid olduğu halde, aynı zamanda ibâdet sayılması itibariyle, ehemmiyetine binâen Hazret-i Peygamber zamanından beri nikâhları hep üçüncü bir şahıs akdetmiş ve nikâh akdi bir kudsî merâsim şeklinde icrâ olunmuştur. Hazret-i Peygamber'in, ensardan birinin nikâhını hutbe okuyup kıydığı, hadîs kaynaklarında sâbittir². Râşid halifeler de bu geleneği devam ettirmiştir. Hatta Halife Hazret-i Ali'nin, işlerinin çokluğu sebebiyle âzâdli kölesi ve hâcibi (özel kalem müdürü) Kamber'i nikâh kıyma işiyle vazifelendirdiği; hatta "Kambersiz düğün olmaz!" sözünün buradan kaldığı rivâyet olunur.

Dört halife devrinden beri nikâhların resmî kayıt altına alındığına dair bilgiler vardır. Nitekim Hazret-i Ömer zamanında divanlar kurulmuş; nüfus sayımı yapılarak beytül-mâl harcamalarına esas olmak üzere halkın isimleri kaydedilmişti. Emevîler zamanında da bu sayımlar muntazaman devam etmiştir³. Burada elbette ki evlilikler de tescil edilmiş oluyordu. Nikâh için hiç şekil şartı aranmamasına rağmen, o devirde iki kişinin aralarındaki nikâh mâlum olmadan bir arada yaşaması mümkün değildi. Tabiatıyla herkesçe bilinen nikâhlar, nüfus sayımı veya başka durumlarda tescile de esas alınacaktır.

Sonraki İslâm devletlerinde de nikâhların kâdı tarafından kıyıldığı veya nikâh için kâdıdan izin alındığı söylenebilir. Selçuklu Devleti zamanında verilen kâdı beratlarında da bu husus

² Abdülhây el-Kettânî: **et-Terâtibü'l-İdâriyye**, Trc: Ahmed Özel, İstanbul 1991, II/372. Sahâbeden Abdullah bin Mes'ud, Hazret-i Peygamber'in nikâhta okunmasını tavsiye ettiği hutbeyi bildirmiştir. Bu hutbe Allah'a hamd, Peygamberine salât ve duadan ibarettir. Abdülkâdir Geylânî: **Günyetü'l-Tâlibîn**, Trc. A. Faruk Meyan, İst. 1975, I/81. Hazret-i Peygamber, nikâhtan sonra eşler hakkında dua etmiştir. Şu kadar ki hutbe ve dua okumak nikâhın şartı değil, sünnetidir.

³ Kettânî, I/297 vd.

yer almaktadır⁴. Memlûkler zamanında kâdıların nezâreti altında *akkâdü'l-enkiha* denen nikâh kıyma memurları vardı⁵. Bu devirde nikâhların mutlaka kâdı huzurunda kıyılması mecburiyetinin bulunmadığı; ancak zamanla halk arasında kâdı veya resmî vazifeli huzurunda nikâh kıyma âdetinin yayıldığı anlaşılmaktadır.

Osmanlılarda da bu gelenek devam etmiştir. Nitekim kâdılar huzurunda çok sayıda nikâh kıyıldığı, mahkeme sicillerinden anlaşılmaktadır. Yıldırım Bayezid devrine ait mahkeme harçları listesinde *resm-i nikâh* (nikâh harcı) da bulunmaktadır. Sonraki yıllara ait kanunnâmelerde de hep nikâh harcı belirtilmiştir. Maktu nikâh harcının büyük bir kısmı kâdıya, diğer kısmı ise kâtiblere verilirdi. Meselâ Kanunî devrinde bâkireden 26 akçe resm-i nikâh alınır; bunun 20 akçesi kâdıya, 4 akçesi nâibe ve 2 akçesi de kâtibe ait olurdu. Seyyibe (dul) kadınlarda bu miktar 20 akçe olup, 15, 3 ve 2 akçe olarak paylaşıldı. Mahkeme kendisine müracaat edilmedikçe hüküm veremez. O halde taraflar nikâh için mahkemeye başvurmadıkça nikâh hücceti verilemeyeceği ve resm-i nikâh tahsil edilemeyeceği düşünülebilir. Ancak hemen her kanunnâmede resm-i nikâhın ısrarla zikredilmesi nikâhların kâdı huzurunda veya kâdının izniyle kıyıldığını akla getiriyor. Üstelik nikâhı para ödmeden kıymak varken, tarafların resm-i nikâh ödemek pahasına mahkemeye gitmeleri de olacak iş değildir. Bir kısım insanın kâdı marifetiyle nikâh kıydırıp, bir diğer kısmın bundan muaf olması da makul değildir. O halde ilk devirlerde kâdı marifetiyle nikâh mecburî değilse bile, tatbikatta neredeyse herkesin nikâhı kâdı marifetiyle yapıldığı söylenebilir⁶.

Resm-i nikâhtan (nikâh harcından) başka, reâyadan, yani askerî olmayan şahıslardan evlenen erkekler, tımarlı sipahiye *resm-i arus* (gerdek resmi) adıyla maktu vergi öderlerdi. Bu vergi evlenen kadının bâkire veya dul, zengin, fakir veya orta halli, müslüman veya zimmî olmasına göre değişirdi. Her vilâyette de aynı değildi. Meselâ Kanunî devrinde bâkireden 60 akçe, seyyibeden 40 akçe alınır; fakirlerden yarısı, orta hallilerden ikisinin arasında alınır. Zimmîlerden bir misli alınır. Evlenen kız sipahinin kızı ise resm-i arusu subaşı, subaşılık sipahinin uhdesinde ise sancakbeyi, evlenen kız sancakbeyinin kızı ise beylerbeyi alırdı. Resm-i arus bâkirelerde babasının sipahisine, seyyibelerde kadının yaşadığı yerin sipahisine ödenirdi.

Hemen bütün kanunnâmelerde resm-i arus ile resm-i nikâh birbirinden ayrı olarak peşpeşe düzenlenmiştir. Resm-i nikâh ödenmesi, resm-i arus ödenmemesini gerektirmezdi. İki ayrı vergiydi. Birisi sipahiye, diğeri kâdıya ödenirdi. Bir kimse boşadığı kadın ile tekrar evlense, tekrar resm-i nikâh öder, ama resmi arus ödemezdi. Bu da ikisinin ayrı birer vergi olduğunu ve ayrıca tahsil edildiğini gösteriyor.

Osmanlılarda ilk zamanlar nikâhların kâdı tarafından verilen izin üzerine kıyılması bir mecburiyet olmasa bile, tatbikatta nikâhların bizzat kâdı huzurunda veya kâdından alınan izin üzerine imamlar tarafından kıyıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim Osmanlı ülkesinde gezen seyyahların kaleme aldığı eserlerde bu husus açıkça zikredilmektedir⁷. Üstelik reâyanın sipahiye resm-i arus ödeme mecburiyeti de, resmî makamların nikâhlardan haberdar edildiğini göstermektedir. Bu da nikâhlarda devlet müdahalesine bir örnek teşkil eder.

Şeyhülislâm Ebussuud Efendi (982/1574), zamanın fesadı gerekçesiyle, veli izni bulunmayan nikâhları bâtil kabul eden İmam Muhammed'in görüşüyle fetvâ vermiştir. Bu

⁴ M. Âkif Aydın: **İslâm-Osmanlı Aile Hukuku**, İst. 1985, 86.

⁵ Jäschke, 13.

⁶ Coşkun Üçok hocamız, bu hususta bir fikra anlatırdı: Adamın biri nişanlısı ile beraber nikâh kıymak üzere mahkemeye gider. Ancak elinde nikâh harcının yarısı kadar parası vardır. Bu paranın nikâh harcına yetmeyeceğini öğrenince tenzilat yapılmasını ister. Kâdı efendi kabul etmeyince, nişanlısına dönerek “Ben seni aldım. Sen bana vardın mı?” der. “Vardım” cevabını alınca bu sefer kâdı ve kâtibe dönerek “Sizler de şahid olun a efendiler!” diyerek çıkıp gider.

⁷ Jäschke, 16; Aydın, 95; Kemal Beydilli: **Osmanlı Döneminde İmamlar**, İst. 2001, 70.

fetvâ bilahare zamanın padişahı Kanunî Sultan Süleyman'a arzolanup kanun hâline getirilmiştir. Böylece 951/1544 tarihinden itibaren kâdılar, veli izni bulunmayan nikâhları kabul etmekten men olunmuştur. Ebussuud Efendi'nin başka fetvâlarından, kâdından izin almaksızın kıyılan nikâhların câiz olmadığı ve kâdıların, böyle izinsiz kıyılan nikâhlara dair nizâlara bakmaya mezun bulunmadığına dair padişah emrinin sâdir olduğunu öğreniyoruz⁸.

Böylece XVI. asırdan itibaren nikâhlara kâdının iştirakinin resmî bir hâl aldığı; nikâhların kâdı huzurunda kıyılmasa bile, tarafların evlenmesine bir mâni olup olmadığı hususunda *izinnâme* denilen resmî yazıyla kâdından izin alındıktan sonra, mahalle veya köy imamı yahud ruhânî reis tarafından kıyılması esasının benimsendiği anlaşılmaktadır. Gayrimüslimlerin de zaman zaman daha ucuz olduğu gerekçesiyle nikâhlarını ruhânî reislerine değil, kâdı veya imamlara kıydırdığı, sicillerden anlaşılmaktadır. Bu husus, ruhânî reislerin hükûmet nezdinde itirazlarda bulunmalarına sebebiyet vermiş; imamlar, zimmîlerin nikâhlarını kıymaktan men edilmiştir⁹.

Nikâhın nesep, nafaka, mehr, ıddet, verâset gibi çok sayıda hukukî neticesi olduğu için, resmî makamlar tarafından icrâsı ve tescili ehemmiyetli görülmüştür. Böylece hem aleniyeti temin etmek; hem de kötünietlerin önüne geçmek istenmiştir. Şer'î hukuktaki umumî prensibe göre, hükümdarın maslahatı (amme menfaatini) temin için bir takım emir ve yasaklar getirmesi; mübahları emretmesi câizdir.

1298/1881 tarihli *Sicill-i Nüfus Nizamnâmesi*'nin 23. maddesi, müslümanların nikâhlarının mahkeme-i şer'iyeden ve gayrimüslimlerin nikâhlarının da ruhânî reislerinden alınacak izinnâmeler üzerine kıyılması usûlünü teyid etmiştir¹⁰. Nikâhın kıyılmasından azâmî sekiz gün sonra, nikâhı kıyan imam veya ruhânî reis, keyfiyeti sicill-i nüfus memuruna bir ilmühaber tanzim ederek bildirecektir. Kanunun bu maddesi bir yeniliktir. Çünkü Osmanlı ülkesinde daha önceleri de nikâhlar izinnâme ile kıyılırdı; ancak bunu nüfus sicilline bildirmek mecburiyeti yoktu. [Maamâfih mahkemelerden verilen bütün vesikalar şer'iyeye sicilline işlendiğinden, izinnâmelerin de tescil edildiğine şüphe yoktur. Ne var ki, mahkemeden izinnâme alınması, nikâhın varlığını göstermez. İzinnâmeden sonra çeşitli sebeplerle nikâh akdedilmemiş olabilir. Bu sebeple izinnâme üzerine nikâh akdedildikten sonra, vaziyetin ilmühaberle gerekli makamlara tescil için bildirilmesi emrolunmuştur.] 1302/1884 tarihli tarifnâme ile, nikâhı kıyacak imam veya ruhânî reislerin tanzim edecekleri ilmühaberinin şekli hakkında bilgi verilmiştir¹¹.

Yukarıda da geçtiği üzere, nikâhta izinnâme alma usulü Sicill-i Nüfus Nizamnâmesi ile getirilmiş değildir. Bundan önce 1276/1859 tarihli 16 Safer 1276/1859 *Bilumum mehâkimi şer'iyeye hakkında müceddeden kaleme alınan nizamnâme* mahkemelerin nikâh izinnâmelerinden alacağı harçları tesbit etmektedir¹². Buna göre mehr miktarına göre kuruşta bir para harç alınacaktır. 1881 tarihli nizamnâmenin 38. maddesine göre bu harcın yarısı imam ve muhtarlar aittir.

1290/1874 tarihli *Sicillât-ı şer'iyeye ve zabt-ı deâvî cerideleri hakkında ta'lîmât* ile, şer'iyeye mahkemelerinden verilecek bütün vesikaların tescili mecburiyeti getirilmiştir. Böylece nikâh izinnâmelerinin tescili de kanunlaştırılmıştır¹³.

⁸ Jäschke, 14-15.

⁹ Beydilli, 71. Osmanlı kâdıları, zimmîlerin nikâhlarına ve vârisler arasında gâib veya yetim çocuk bulunmadıkça miras taksimlerine karışmamakla emrolunmuştu. Misal olarak bkz. Ahmet Akgündüz: **Osmanlı Kanunnâmeleri**, İstanbul 1992, V/514, 541, 561 (Bayburd, Erzurum, Kemah kanunnâmeleri)

¹⁰ Düstur, I/Zeyl2/15.

¹¹ Sicill-i nüfus nizamnâmesi hükmünce eimme-i mahallât ve rüesâ-ı ruhâniyye tarafından îtâ kılınacak beş nev' vukuât ilmühaberlerinin sûret-i imlâsıyla îtâ ve istihsâli hakkında târifnâme, Düstur: I/5/83.

¹² Düstur: I/1/300-314.

¹³ Düstur I/4/83.

1298/1881 tarihli nizamnâmenin yerine kâim olan 1318/1900 tarihli *Sicill-i Nüfus Nizamnâmesi*, aynı usulü teyid etmiş; ancak imam ve ruhânî reislerin nikâhları nüfus idaresine bildirme müddeti 8 günden 15 güne çıkarılmıştır¹⁴. Bunun da yerine geçen 1320/1902 tarihli nizamnâme aynı hükümleri tekrar etmiştir¹⁵.

1332/1914 tarihli *Sicill-i Nüfus Kanunu* aynı istikamette hüküm koymuş, ancak nikâhı nüfus dairesine bildirmek mükellefiyeti bu sefer imam ve ruhânî reisten alınarak kocaya verilmiştir. Koca, nikâhı kıyan imam veya ruhânî reisten bir ilmühaber alarak nüfus dairesine verecektir. Talâk için de kocaya böyle bir mükellefiyet yüklenmiştir. Bunun hilâfına hareket edenlere de para ve hapis cezası öngörülmüştür¹⁶.

1336/1917 tarihli Hukuk-ı Âile Kararnâmesi'nin 33. maddesi nikâhın önceden ilânını ve 37. maddesi de akid esnâsında taraflardan birinin ikâmetgâhı bulunan kazânın hâkimi veya bunun izinnâme-i mahsus ise mezun kıldığı nâibinin hazır bulunarak izinnâme tanzim ve tescil etmesini hükme bağlamıştır. Osmanlı cezâ kanununun 200. maddesi de kazâ hâkimi veya bunun izinnâme-i mahsus ile mezun kıldığı nâib bulunmaksızın nikâh akdeden imamlar hakkında hapis cezası getirilmiştir. Kazâ hâkiminin izinnâme-i mahsus ile mezun kılacağı nâib, mahalle/köy imamları ile zimmîler için eskiden olduğu gibi ruhânî reislerdir. Aynı tarihli *Usûl-i Muhakeme-i Şer'îyye Nizamnâmesi* de mahkemelerde eskiden olduğu gibi izinnâme defteri tutulması keyfiyetini teyid etmiştir. Daha önce imamlara ait vazifelerden çoğu muhtarlarca verildiğinden, kendilerinde sadece nikâh kıyma ve cenâze işleri kalmıştı. Böylece nikâh kıyma işi imamlardan alınmış oluyordu. Bu da vakıf gallesi veya cemaatin ianesiyle geçinen imamların mühim bir gelir kaybına uğramalarına sebebiyet verdi.

Hukuk-ı Âile Kararnâmesi iki sene sonra, 19 Haziran 1919'da yürürlükten kaldırıldı. Nikâh kıyma işi, eskiden olduğu gibi kâdıların verdiği izinnâme üzerine imam ve ruhânî reislere verildi. Ankara hükûmetinin çıkarttığı 1921 tarihli bir kanunla mahalle ve köy imamları ile muhtarlarının altı ayda bir nikâh vukuatına dair ilmühaberleri nüfus siciline vermeye mecbur olduğu bildirilmiş; aynı yıl çıkarılan başka bir kanunla da izinnâmesiz evlenenlerin veya bu evliliği akdedenlerin, altı ay içinde keyfiyeti tescil ettirmek şartıyla, cezâdan kurtulacakları hükme bağlanmıştır. 1924 tarihli *Mehâkimi şer'îyyenin ilgâsına ve mehâkim teşkilâtına ait ahkâmı muaddil kanun şer'îyye mahkemelerini lağvedince*, izinnâme verme salâhiyeti, aynı kanunun 6. maddesi ile sulh mahkemelerine tevdi edilmiştir¹⁷. 1926 yılında İsviçre medenî kanununun iktibasıyla evlilik için belediye kaydı esas alınarak, şer'î hukuk, bu arada imam nikâhının resmî hüviyeti de tarihe karışmıştır.

Osmanlı Devleti'nde Nikâh Akdinin İcrâsı

Yukarıda da geçtiği üzere, Osmanlı Devleti'nde nikâhlar öteden beri, kâdı huzurunda mahkemede veya kâdından alınan izinnâmeye istinâden mahalle veya köy imamları tarafından kıyılırdı. Gayrimüslimlerin nikâhlarını da ruhânî reisleri kıyardı. Önce taraflardan birinin ikâmetgâhı kâdısından izinnâme alınırdı. Kâdı efendi başında *Münâkehât İzinnâmesi* yazan bir vesika tanzim eder. Bu vesikada, imam efendiye (veya ruhânî reise) hitâben, tarafların isimleri bildirildikten sonra, “tenkîhe mâni'-i şer'îsi velîsi izni ve tarafeyn rızâları ve tesmiye-i mehrle lede'ş-şuhûd akd-i nikâh eyleyesiz” diye yazardı.

Müslümanların nikâhında tarafların nikâh esnâsında bulunmaları âdet olmayıp her iki tarafı da velileri veya vekilleri temsil ederdi. İmam efendi, iki şâhid huzurunda, hutbe irâd edip, okunması bereket sayılan âyet ve hadîsleri okuduktan sonra, önce kız tarafına “Tâlibi bulunan felanca oğlu felancayı şu mikdar mehr ile kocalığa kabul ettin mi?” diye sorardı. “Kabul ettim” cevabını aldıktan sonra erkek tarafında “Tâlibi bulunduğunuz felanca oğlu

¹⁴ Düstur, I/7/433.

¹⁵ Düstur, I/7/864.

¹⁶ Düstur, II/6/1244.

¹⁷ Düstur, III/5/403.

felanca kızı felancayı şu kadar mehr ile zevceliğe aldın mı?” diye sorardı. “Aldım” cevabını müteakip bu sualleri her iki tarafa da iki defa tekrarladıktan sonra “Ben dahi akd-i nikâh eyledim” der ve esasları sünnet-i nebevî ile bildirilen duayı ederdi. Böylece nikâh kıyılmış olurdu.

Halk arasında hukukî kıymet kesbetmiş ve şer’î hukukun lağvından sonra da devam etmiş bir âdet vardır. Nikâhın taraflarının, vekil ve velilerin, ayrıca şâhidlerin isimleri ve imzâlarının bulunduğu bir kâğıda, kıza ödenen ve ödenecek mehr miktarı ile gerekirse baba evinden kıza verilen eşyâ da yazılarak kız tarafına teslim edilirdi. İleride bir nizâ vukuunda, mehr (veya nikâh) kâğıdı adı verilen bu vesika hükme medar olurdu.

İzinnâmede Zikredilen Şartlar

İzinnâmelerde veli izninin ve mehrin konuşulmasının aranması dikkat çekicidir. Halbuki Hanefî mezhebinde iki de nikâhın şartı değildir. Böylece nikâhın dört mezhebe uygun olması sağlanmıştır. Veli izni Hanefîlerden İmam Muhammed’in kavli olup, Osmanlılarda 951/1544 tarihinde Şeyhülislâm Ebussuud Efendi’nin verdiği ve padişah iradesine bağlanarak kanun hâline getirilen fetvâ ile tercih edilmişti. Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinde velinin veya vekilinin nikâhta bizzat bulunup akdi yapması şarttır. Mâlikî mezhebinde mehrin konuşulması şarttır. Akdin şâhidler huzurunda yapılması Hanefî, Şâfiî ve Hanbelî mezhebinde gereklidir. Mâlikî mezhebinde şâhid gerekli değil ise de, zifafdan evvel nikâhın ilanı şarttır.

Veli izni ve mehr tesmiyesi gibi hususlara riayet etmeden yapılan nikâh geçerli midir? Böyle bir nikâh aslında geçerli olmakla beraber, mahkemeler veli izni olmaksızın kıyılan nikâhları geçerli tutmamakta, buna dair iddiaları dinlememektedir. Bir başka deyişle resmî makamlar, meselâ mahkeme, bir nikâha dair bir nizâ ve itiraz vukuunda böyle bir nikâhı sahih tutmamaktadır. Nitekim Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye’nin esbâb-ı mûcibe lâyihasında (gerekçesinde) geçtiği üzere, “Mesâil-i müctehedün fihâda (müctehidler arasında ihtilafli meselelerde) imâmü’l-müslimîn hazretleri her hangi kaville amel olunmak üzere emrederse mûcebince amel olunmak vâcibdir”. Veli izinsiz nikâh, İmam Muhammed’e göre sahih değildir. Osmanlılarda bu ictehad yürürlükte idi. O halde veli izinsiz nikâh, resmî makamlar nezdinde sahih görülmemektedir. Nitekim Ebussuud Efendi’nin şöyle bir fetvâsı vardır: “Zeyd, Hind-i bâliğayı, babası Amr izinsiz nikâh eylese, Amr râzı olmasa, nikâhı feshe kâdir olur mu? El-Cevâb: Olur”¹⁸.

İzinnâmelerde mehr tesmiyesinin şart koşulması, bir nizâ vukuunda isbat kolaylığı maksadına mâtuf imiş gibi geliyor. Nitekim ecnebi seyyahlar, nikâh akidlerinin bilhassa kararlaştırılan mehrler sebebiyle sicillere kaydedildiğini söylemektedir¹⁹. Mehr, nikâh akdinin malî neticesidir ve hukukî bir borçtur. Bu bakımda nikâh anında mehrin tesmiyesi, nizâ vukuunda isbatı kolaylaştırır. Bu makalede de örnekleri verilen son devir izinnâme vesikalarında görülen mehr tesmiyesinin başka bir fonksiyonu daha vardır. O da izinnâme harcının tesbitidir. Çünkü bu harç, 1276/1859’dan itibaren mehr miktarına göre kuruşta bir para olarak alınmaktadır.

1914 tarihli bir izinnâmede, “silk-i askerîde nişanlısı yoğise” ifadesi kullanılmıştır. Demek ki bir devre imamlar, askerde nişanlısı bulunan kızların nikâhını kıymaktan men edilmişlerdi. Maamafih şer’î hukukta nişanlanmak hukukî bir netice doğurmaz. Ancak savaşların hüküm sürdüğü devirlerde, askere gidenlerin hukukunu korumak maksadıyla bu hükmün getirildiği söylenebilir.

İzinnâme Almadan Nikâh

Kâdından izin almadan kıyılan nikâhlar geçersiz olmasa gerek. Maamafih Ebussuud Efendi’nin fetvâsında şöyle geçiyor:

¹⁸ Ertuğrul Düzdağ: *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi Fetvaları*, İst. 1983, 38.

¹⁹ Beydilli, 70.

“Hâkim mârifetsiz nikâh olunmaya deyu emr-i padişâhî vârid olmuş iken, hâkim mârifetsiz olunan nikâh sahih olur mu? El-Cevâb: Olmaz. Meğer nizâ ve husûmet olmaya”²⁰.

Fakat bir başka fetvâda şöyle geçiyor:

“Zeyd, sagîre (küçük) kızını, Amr’ın sagîr oğluna şühûd mahzarında tezvîc edip, Amr dahi alıb kabul eylese, amma mârifet-i hâkim olmasa, nikâh-ı mezbur sahih olur mu? El-Cevâb: Velâyetleri kâmilemdir. Olur. Hâkim kabul etmemek olmaz”²¹.

Görülüyor ki velilerin izninin bulunması, kâdı izninin yerine geçmektedir. Bu da kâdı izninin, öncelikle veli izinsiz nikâhlara engel olmak için arandığını hatıra getiriyor. Nitekim Kanunî Sultan Süleyman devrinde veli izni olmadan kıyılan nikâhların sahih olmayacağına dair İmam Muhammed kavli kanunlaştırılmıştı. Veli izninin olmaması nikâhı geçersiz kılıyor; ama kâdı izninin bulunmaması akdin geçerliliğine tesir etmiyor. Çünkü İmam Muhammed’in bu icthadı, nikâhın sıhhati ile alâkalıdır. Veli mahkemeye müracaat edip bu nikâhın feshini isteyebilir. Tamamen örfî bir düzenleme olan kâdı iznini aranması, akdin sıhhat şartları arasında sayılmamıştır. Nitekim bir fetvâda, kâdı izninin nikâhtan sonra da verilebileceğini bildiriliyor²². Kâdı izni, nikâhın sıhhati için aransaydı, nikâhtan sonra verilmesi kâfi gelmezdi. Tecdid-i nikâh (nikâh yenileme) hallerinde ise, kâdı iznine ihtiyaç olmadığına fetvâ verilmiştir²³. Kâdı izni akdin sıhhati için lâzım olsaydı, tecdid-i nikâh için bile olsa kâdıdan izin almak gerekirdi. O halde, ilk fetvâdaki “sahih olmaz” ifadesini, “câiz olmaz” diye anlamak yerinde olur. Nitekim “Meğer nizâ ve husûmet olmaya” sözü ile de, önceden kâdının izni alınarak, muhtemel nizâ ve husûmetin önüne geçilmesi arzu edilmiştir.

Ebussuud Efendi’nin kâdı izni olmaksızın kıyılan nikâhların câiz olmadığına dair fetvâsında da bu vaziyeti açıkça görmek mümkündür. 616/1219’da vefat etmiş bulunan Türkistanlı Hanefî hukukçusu Mahmud Buhârî’nin yazdığı Muhît kitabındaki, “Kim kâdının izni ve emri olmaksızın nikâh kıyarsa, nikâh câiz değildir ve bununla neseb sâbit olmaz” hükmü ile bu zamanda amel etmek câiz olur mu sorusuna, “Olmaz. Neseb sâbitdir. Amma men’ olunmuştur. Nizâ vâki olsa, izn-i hâkimsiz olıcak istimâ olunmaz. Ve kendü toprağı kâdısı, iznsiz olan nikâh nizâ istimâ olunmamak memurdur” diye cevap vermiştir²⁴. Görülüyor ki, kâdı izni olmaksızın kıyılan nikâh sahih ve bundan doğan çocuğun nesebi de sâbit olmakta; ancak böyle bir nikâha dair nizâ vukuunda kâdılar buna bakmamaktadır.

Öyleyse kâdıdan izin olmaksızın, in’ikad ve sıhhat şartlarına uygun olarak velinin izniyle kıyılan nikâh sahihtir. Ancak emr-i padişâhîye aykırı hareket etmek prensip itibariyle suçtur, cezâyı gerektirir. Klasik devir kaynaklarında böyle bir cezâdan bahsedilmiyor. Fakat bu devirde mahkemeler kâdı izni alınmadan kıyılmış nikâhlara dair nizâ ve ihtilaflara bakmaktan yasaklanmış²⁵.

1300/1883 tarihli bir Şûrâ-yı Devlet kararında, mahkeme-i şer’iyyeden izinnâme almadan nikâh kıyan imamlar aleyhinde 1 ile 5 mecdiyye arasında cezâ-yı nakdî tertibi teklif olundu²⁶. 1304/1887 tarihinde nikâh ve diğer vukuatı nüfus memurlarına bildirmeyen imam veya ruhânî

²⁰ Düzdağ, 37-38.

²¹ Düzdağ, 38.

²² Jäschke, 15.

²³ Jäschke, 15.

²⁴ Ahmet Akgündüz: **Osmanlı Kanunnâmeleri**, İstanbul 1992, IV/39.

²⁵ İkinci fetvâ birinci fetvâdan önce verilmiş ise, vaziyet değişir. Henüz kâdı izninin aranmadığı bir zaman diliminde mevcut duruma göre verilmiş olur. Çünkü kâdı izni olmaksızın nikâh kıyma mecburiyetini bildiren fetvâ sonra verilmiş ise, önceki fetvâ hükümsüz kalacaktır. İkinci fetvâ, kâdı izninin şart olmadığı ve ayrıca bâliğ kimselerin velilerinin izni aranmaksızın nikâhlanabildiği önceki devirde verilmiş de olabilir. Küçüklerin nikâhında velisinin bulunması şarttır. Bu şart yerine geldiği için hâkimden izin almak gereksiz görülmüştür. Bu iki halde, ikinci fetvâ mevzumuzla doğrudan alâkalı olmaktan çıkar.

²⁶ O devirde bir mecdiyye, 7,2 gramlık Osmanlı altınının beşte birine tekâbül eden ve içinde 19,966 gram hâlis gümüş bulunan 24 gramlık para idi.

reislerden iki çeyrek mecrediyye cezâ-yı nakdî alınması hükmü getirildi²⁷. 1331/1913 tarihinde cezâ kanununda yapılan bir tâdil ile, izinnâmesiz nikâh kıyanlara üç aydan iki seneye kadar cezâ getirilmiş²⁸; ertesine sene bu cezâ izinnâmesiz nikâh kıydıranlara da teşmil olunmuştur²⁹. 1304/1887 tarihinde Sicill-i Nüfus Nizamnâmesi'ne eklenen bir madde ile, nikâh, talâk, doğum ve ölümleri nüfus idaresine bildirmeyen imam, muhtar ve ruhânî reislerden iki çeyrek mecrediyye (takriben yarım Osmanlı altını) cezâ-yı nakdî tahsil edileceği bildirilmiştir. Görülüyor ki izinnâme usûlü, nikâhın sıhhati için değil, aleniyet ve amme nizâmının temini için getirilmiş bir tescil mükellefiyetinden ibarettir. Bugün şer'î aile hukukunun yürürlükte olduğu, ancak ikinci kadınla evlenmenin yasak edildiği veya birinci kadının rızâsının arandığı ülkelerde, ikinci nikâhlar geçersiz sayılmamış; ancak bu nikâhı yapanlara cezâ getirilmiştir.

Nikâh İlmühaberi

1298/1881 tarihli Sicill-i Nüfus Nizamnâmesi'nden sonraki devrede, mahkemeden alınan izinnâme üzerine imam efendi nikâhı akdettikten sonra, bir nikâh ilmühaberi doldurulurdu. İlmühaberler, bâkire, seyyibe (dul) ve tecdid-i nikâh (nikâh yenileme) için olmak üzere üç nevi idi. Birincisinden beş, ikincisinden üç ve üçüncüsünden de bir kuruş harç alınırdu. Bu harçların yarısı imam veya ruhânî reise; diğer yarısı da nüfus idaresine aitti. İlmühaberde mehr miktarı da kaydedilirdi. Bunun sebebi öncelikle isbat kolaylığını temindir. Nikâhı kıyan imam veya mahalle/köy muhtarı, tanzim ettiği ilmühaberi, taraflara yahud veli veya vekillerine, ayrıca şâhidlere imzâlattıktan sonra tasdik ederek sekiz gün içinde beldenin nüfus memurluğu kalemine göndermek; nüfus memûru da vesîkadaki bilgileri nüfus sicil defterine ve alâkadarların nüfus tezkeresine (kâğıdına) kaydettikten sonra evrakları imam efendi vâsitasıyla taraflara tevdi etmeye mecbur idi³⁰. Böylece nikâh işi tescil edilmiş olurdu. Zimmîlerin nikâhı, ruhânî reisleri tarafından kıyılıp, aynı şekilde nüfus idaresine ilmühaber gönderilirdi. Bunu yerine getirmeyen imam veya ruhânî reisler, 1298/1881 tarihli Sicill-i Nüfus Nizamnâmesi gereğince, yarım Osmanlı altını cezâ-yı nakdî ödemek mecburiyetinde idi.

VESİKALAR

Âile arşivimize konuyla alâkalı bazı vesikalar bulunmaktadır. Bunlardan dördü resmî, biri gayriresmîdir. Üç tanesi nikâh izinnâmesi, biri nikâh ilmühaberi ve biri de mehr kâğıdıdır. İzinnâmelerden ikisi ve ilmühaber, matbu ve form şeklinde tanzim olunmuş; gereken yerleri mürekkepli kalemle doldurulmuş ve damga pulu yapıştırılarak mühürlenmiştir. Üçüncü izinnâme elle yazılmış, pullanıp mühürlenmiştir.

Birinci vesika

İzinnâmelerden biri 1914 tarihini taşımaktadır. Üstünde “İzmir ve tevâbiine mahsus münâkehat izinnâmesidir” yazıyor. Sağ üst köşesinde numarası; altta sağ tarafta ise mehr-i müeccel hânesi var. Burada rakamla “651” ve yazıyla “Yalnız altıyüzellibir kuruş sikke-i hâlisdir” yazıyor. Sol taraftaki mehr-i muaccel hânesinin altında “Teslim” yazıyor. [Bu da mehr-i muaccelin mahiyeti gereği akidden evvel kız tarafına teslim edildiğini gösteriyor.] Vesikanın geri kalanı şöyle:

İzmir Pirinççi Süleyman mahallesi imamı efendi,

Ba'de's-selâm inhâ olunur ki mahalleniz sâkinlerinden Hüsniye hanım binti Seyyid Ali nâm bâkirenin mâni'-i şer'î ve silk-i askerîde nişanlısı yoğise tâlibi olan Hanefî Ağa ibn Velî nâm kimesneye velîsi izni ve tarafeynin rızâları ve mehr-i müeccel ve muaccel tesmiyeleri ile inde'ş-şühûd akd ve nikâh eylesiniz. Vesselâm.

²⁷ Jäschke, 18; Beydilli, 71.

²⁸ Düstur, II/5/629.

²⁹ Düstur, II/6/316.

³⁰ Bu sekiz günlük müddet, sonradan onbeş güne çıkarılmıştır.

Vekîlü’z-zevc: İzzet Ağa bin Ahmed Ağa

Şühûdü’l-vükelâ: Halil Ağa bin Hâdî, Abdülhalîm bin Hacı Osman

Vekîlü’z-Zevce: Hacı Settar Ağa bin Mehmed Ağa, Kerim Ağa bin Seyyid İslâm Ağa

Şühûdü’l-Akd: Osman Ağa bin Mehmed Ağa, Mustafa Ağa bin Demir Ağa

30 Kânunısânî 1329 [12 Şubat 1914]

Vesikanın solundaki boş yerde 10 kuruşluk damga pulu yapıştırılmış. Üzerinde tarih ve mühür var. Mühürde “İzmir Mahkeme-i Şer’iyyesi” hakkedilmiş.

Vesikanın arkasında “Nüfusda kayd olunmuştur. 1 Şubat 1329” yazıyor. Ayrıca birer kuruşluk iki damga pulu yapıştırılmış ve üzerinde de İzmir Mahkeme-i Şer’iyyesi mührü ile 2 Kânunısânî 329 tarihi yazılı bulunuyor.

İkinci vesika

İkinci vesika cumhuriyetin ilanından birkaç gün öncesine aittir. Fakat henüz medenî kanun ilân edilmeyip şer’î hukuk geçerli olduğu için, izinnâme usûlü aynen devam ediyor. Bu izinnâme, önceki izinnâme ile şekil bakımından farklıdır. Bu da izinnâmelerin farklı mahallerde farklı şekilde basılabildiğini, ancak muhtevâ bakımından birbirine benzediğini gösteriyor. Öyle ki, birinci izinnâme, şekil bakımından ikincisinden daha gösterişli, kenarlarında da nakışlar vardır. Maamâfih ebad olarak ikisi de birbirinden çok farklı değildir.

Bu vesikanın üzerinde “Münâkehât İzinnâmesi” yazıyor. Altında “Bikr-i bâliğaya mahsus” ifadesi var. İzinnâmenin altında “Aded 961” yazıyor. Bu, vesika numarasını ifade ediyor. Bunun da altında sağ tarafta mehr-i muaccel, sol tarafta mehr-i müeccel hanesi var. Her nedense bu vesikada bunların altı doldurulmamıştır. [Bu izinnâmeye istinâden kıyılan nikâhın ilmühaberinde mehr miktarları beyan olunmuştur. İzinnâme ve ilmühaberlerde mehr miktarının yazılması, izinnâme veya ilmühaberinin sıhhati için değil, öncelikle isbat kolaylığını temine matuftur. Önceleri maktu olan izinnâme harçları, 1276/1859 tarihinden itibaren mehr miktarına göre kuruşta bir para olarak tahsil olunurdu.]

İzinnâmenin kalan kısmında şunlar yazılı:

Üsküdar’a tâbi Zühdipaşa mahallesi imamı efendiye,

Mahallenizde Çıkamaz Kethüdâ yirmibeş numarolu hânedeki Nefîse hanım binti Ahmed Ağa nâm bikr-i bâliğa, tarafınızdan vürûd eden 22 Teşrinievvel 39 [22 Ekim 1923] tarihli ilmühaberde muharrer olduğu vechile tenkîhine mâni-i şer’îsi yoğise tâlibi bulunan şimendifer amelesinden Sâlih Ağa bin İsmâil’e velîsi izni ve tarafeyn rızaları ve tesmiye-i mehrle lede’ş-şühûd akd ve nikâh eylesiniz. [İmzâ] Celâleddin [Üsküdar kâdısı].

İzinnâmenin altında Sultan Reşad devrine ait beşer kuruşluk iki damga pulu ve üzerinde 11 Rebiüleyvel 342 ve 22 Teşrinievvel 39 tarihleri yazılmış, ayrıca Üsküdar Kâdılığı hakkedilmiş mühür basılmış. İzinnâmenin araksında birer kuruşluk iki damga pulu ve üzerinde 22 teşrinievvel 39 tarihi ve Üsküdar Kâdılığı mührü bulunmaktadır. Pulun üst tarafına elle “Raporlar ilmühaberler dosyasında mahfuzdur. 22 Teşrinievvel 39 Celâleddin” yazılmıştır.

Üçüncü vesika

Üçüncü vesika yine cumhuriyetin ilanından hemen önce (4 Ağustos 1923) düzenlenmiş bir münâkehât ilmühaberidir. Uzunca ve pembe renkli bir vesikadır. İzinnâmelerden oldukça farklıdır. Daha resmî bir görüntüsü vardır. En başında “Bâkir”, altında da “Münâkehât Vukuât İlmühaberi” yazıyor.

“Akidleri icrâ kılınan” başlığı altında kutucuklar var. Sağ taraftakiler zevc, sol taraftakiler zevce tarafına ait bilgileri ihtivâ ediyor. Her birinde matbu bir yazı ve karşısında elle doldurulmuş ifadeler bulunuyor. Zevc tarafındakiler zevc, pederinin, vâlidesinin, zevc vekîlinin, şahidin, şahidin ve akd başlıkları altında tanzim olunmuştur. Zevce tarafındakiler de

bunun benzeridir. Zevc için tanzim olunan kutucuklar şunlardır: İsim ve şöhret ve sıfat ve san'ati: Çukadaroğullarından Rızâ Efendi bin Ahmed Ağa, mahal ve tarihi velâdeti: Refâhiye kazâsı 1320, milleti: İslâm, esasen nüfusdaki mahall-i kaydı: Zühdipaşa mahallesi, Bağdad Caddesi, 89, pederinin isim ve sıfat ve san'ati: bekcibaşı Ahmed Ağa bin Mehmed, mahall-i ikâmeti: Zühdipaşa mahallesi, vâldesinin isim şöhreti: Hediyye Hanım, mahall-i ikâmeti: Zühdipaşa mahallesi, zevc vekîlinin isim ve şöhreti: Ihlamurda Ahmed Ağa bin Mehmed, mahall-i ikâmeti: Ihlamur caddesi, birinci şâhidin isim ve şöhreti: arabacı Şa'bân Ağa bin Kâmil, tarih-i velâdeti: 1295, ikinci şâhidin isim ve şöhreti: şimendifer çavuşu Sâlih Ağa bin İsmâil Ağa, tarih-i velâdeti: 1311, akdin tarihi: 21 Zilhicce 341, 4 Ağustos 339 ve günü: cumaertesi, yazıyor.

Zevce tarafındakilerde aynı bilgiler vardır. Zevcenin isim ve şöhreti: Sipahioğlu İzzet kerimesi Fikriyye Melek Hanım, mahal ve tarihi velâdeti: Refâhiye 1319, milleti: İslâm, esasen nüfusdaki mahall-i kaydı: Refâhiye kazâsı Cengerli karyesi, 38, pederinin isim ve sıfat ve san'ati: İzzet, mahall-i ikâmeti: memleketinde, vâldesinin isim şöhreti: müteveffâ Gülizâr, mahall-i ikâmeti: ” , zevc vekîlinin isim ve şöhreti: tekâüd İbrâhim Edhem Bey, mahall-i ikâmeti: Göztepe, birinci şâhidin isim ve şöhreti: muallim Osman Efendi bin Ömer Efendi, tarih-i velâdeti: 1282, ikinci şâhidin isim ve şöhreti: derici İsmâil Hakkı Efendi bin İsmâil, tarih-i velâdeti: 1282. Ancak akdin tarihi ve günü karşısında, izinnâmenin tarihi: 21 Zilhicce 341, 4 Ağustos 339, ve numarası: 85, yazıyor.

Bu bilgilerin altında mehr-i müsemmâ başlıklı bir kutucuk bulunuyor. Burada muaccel ve müeccel mehr için ayrı yerler var. Mehr-i muaccel de müstevfî (teslim alınmış) ve gayrimüstevfî (teslim alınmamış) olarak iki hane. Vesikada mehr-i muaccel lira olarak nakdiyye 50, mehr-i müeccel 51, yekûn da 101 olarak gösterilmiş. En altta şu ibare bulunuyor: “Bâlâda esâmi ve evsâfi muharrer zevc ve zevcenin zikrolunan vekiller ile şâhidler huzurunda akidleri icrâ kılınmış olduğundan sicill-i mahsusa kaydlarının icrâsı için işbu ilmühaber verildi. 3 Ağustos 339”.

Vesikanın en altında yan yana beş tane mühür var. Mühürler, isimlerin resmî muameledeki ehemmiyetine göre sıralanmış. En sağda Sahrâ-yı Cedîd mahallesi hey'et-i ihtiyariyyesine ait iki mühür bulunuyor. Birisi Mehmed bin İsmâil olarak hakkedilmiş. En sağdaki diğeri okunmuyor. Sol tarafta da yan yana üç mühür var. Bunlardan biri Sahrâ-yı Cedîd mahallesi muhtar-ı evveli Hüseyin Hilmi, ikincisi ise Sahrâ-yı Cedîd mahallesi muhtar-ı sânisî Ali Osman Celâleddin'e, en soldaki de Sahrâ-yı Cedîd mahallesi imamı Hâfız Hamdi adına hakkedilmiş.

Vesikanın arkasında matbu olarak şu ifadeler yer alıyor:

İhtar

Ahâli-i müslime beyninde cereyân eden münâkehât, mehâkim-i şer'iyeden ve cemâat-i gayrimüslime münâkehâtı rüesâ-ı rûhâniyyeleri tarafından verilen izinnâmeler üzerine icrâ kılınacağından, işbu akdin yevm-i vuku'undan itibaren nihayet onbeş gün zarfında akdi icrâ eden imam ve reis-i rûhânî, akdin icrâ edildiğine dair nüfus idaresine bir ilmühaber vermeğe mecbur olmakla, müddet-i muayyenesi zarfında nüfus idaresine ma'lûmât vermeyen eimme ve rüesâ-ı rûhâniyyeden yarım Osmanlı altını cezâ-ı nakdî alınacağı sicill-i nüfus nizamnâmesinin otuzüçüncü maddesi ahkâmındandır.

Dördüncü vesika

Dördüncü vesika 1338 [1922] tarihinde gayriresmî olarak tanzim olunmuş bir evlenme kâğıdıdır. Gayriresmî olmakla beraber, altındaki mühürlerle görenlerde resmî bir vesika intibâmı da uyandırmaktadır. Medenî kanundan önce, izinnâmenin yanı sıra Anadolu'da kıza âilesi tarafından verilen cehiz ve nikâhta konuşulan mehrin miktarı bir kâğıda yazılır, bu kâğıt kız ailesi tarafından muhafaza edilirdi. Bir ayrılık veya nizâ vukuunda, isbat vâsıtası olurdu. Bu âdet, medenî kanunun kabulünden sonra da devam etmiştir. Artık imam tarafından

kıyılan nikâh esnâsında böyle bir vesika hazırlanmakta; ayrıca şehirlerde belediye ve köylerde muhtarlık vâsıtasıyla medenî kanuna göre resmî kayıt yapılmaktadır. Belediyelerde evlenme memuru, köylerde muhtar, resmî kaydı yaptıktan sonra bir ay içinde nüfus idaresine bildirmekle mükellef kılınmıştı. Halk, bu resmî kayıt muamelesine ve bunun nüfus dairesine bildirilmesine eski geleneğe uyarak “izinnâme çıkartmak” adını verirdi. Osmanlı Devleti’ndeki tatbikata paralel olarak, cumhuriyetin ilânından sonra da imam nikâhının resmî kayıttan sonra yapılması emrolunmuş, ancak aksine hareket edenlere para değil, hapis cezası öngörülmüştü. Buna rağmen, yeni devirde bilhassa köylük yerlerde evlilikler öncelikle imam nikâhı ile gerçekleştirilmiş; resmî kaydın şekil şartlarına bağlanması veya evlenenlerin küçük yaşta bulunması gibi sebeplerle olsa gerek, resmî kayıt işi ihmal edilmiştir. Evlenme, muhtar tarafından yapılsa bile, bunun nüfus müdürlüğüne bildirilmesi ihmal edilmiştir. Resmî kayıt ve bunun nüfus idaresine bildirilmesi, doğan çocukların mektebe başlaması veya miras hissesinin tapulanması gibi mecburiyetler vesilesiyle gerçekleştirilirdi. Gayrisahih neseplere dair af kanunlarının çıkarıldığı her beş senede bir, nüfus müdürlüğünden bir memur nâhiye merkezlerine gelerek bağlı köylerdeki evlilikleri ve doğumları kaydedirdi.

Vesikanın sağ köşesinde “mehr-i müeccel rakamla 201 ve yazıyla yalnız ikiyüzbir kuruşdur” ve sol köşesinde “mehr-i muaccel 1500” yazıyor. Kâğıdın sağ tarafında “Zevce tarafından verilen eşyanın beyânı” başlığı altında oğlan evi tarafından verilen eşya, adedi bildirilmek suretiyle sayılmaktadır: 1 kat yatak, 1 sandık, 1 dastar, 1 [bakır] asma, 1 [bakır] tabak, 1 [bakır] maşraba, 1 [gümüş] tacortay [tepelik]. Kâğıdın sol tarafında zevce tarafından getirilen cehize dâhil eşya aded bildirilerek sayılmaktadır: 1 kat yatak, 1 kart altun. Bundan sonra şu ifade yer almaktadır: “Bâlâda muharrer zikrolunan ikibinbir kuruş mehr-i müsemmâ ve dokuz kalem eşyâ Göçevi karyeli İshak Ağa mahdumu Halil Ağa kerimesi Kâmile Hatuna mehrine mahsus [mahsub?] olduğunu mübeyyin işbu sahife tertib edilmiştir. 7 Mayıs 338.”

Alta, Vekîl-i zevce: Elmalı karyeli Said Efendi (mühr). Vekîl-i zevce: Göçevi karyeli Nevfel Efendi (mühr).

En alta: Şühûdü’l-hâl: Göçevi karyeli İbrahim Ağa, karye-i mezburdan Yakub Ağa, Elmalı karyeli Mirtoğlu Mustafa Ağa.

Beşinci vesika

Vesikalardan sonuncusu ve belki de en enteresanı 1926 tarihli olanıdır. Çünkü bu izinnâme vesikası, medenî kanunun yürürlüğe girdiği Kasım 1926 tarihinden birkaç ay önce verilmiştir. Dolayısıyla henüz câri olan şer’î hukuka göre tanzim olunmuştur. Şer’iyye mahkemeleri kaldırılmış olduğu için, vesikayı veren makam artık asliye mahkemesidir. Bu husus dikkat çekicidir. Çünkü 1924 tarihinde izinnâme verme salâhiyeti sulh hâkimine tanınmıştı. Bu vesikada bir yanlışlık yok ise, kazâdaki asliye ve sulh hâkiminin aynı şahıs olması muhtemeldir.

Vesikanın en üstünde, o zamanlar âdet olduğu vechile Bismihi [Allah’ın adıyla] ibâresi yazılmıştır.

Sağ köşede “Refahiyye kazâsı mahkeme-i asliyye dairesi”, ortada “İzinnâme”, sol köşede de “Conur karyesi/Emr-i mürâfaa. Nüfus numerusu: 87” yazmaktadır.

Vesikanın sağ tarafında şunlar yazılıdır:

Hâtibe: Conur karyesinden Ahmed Tefik kerimesi Münibe

Hâtib: Göçevi karyesinden Halil Ağa oğlu Abdülcelil

Tesmiye edilmiş mehr: (Boş)

Vesikanın sol tarafında ise şu ibareler okunmaktadır:

“Karyenizde sakin üç numarolu hanede mukim Ahmed Tefvik kerimesi Münibe hanımın, Refâhiyye Göçevi karyesinde 20/5 numarolu hanede sakin Halil Ağa oğlu Abdülcelil Ağaya tenkîh edilmesine bir gûnâ mâni’ bulunmadığı 1 Ağustos 926 tarihiyle müverreh Conur karyesinden mevrûd ilmühaberden anlaşılmağla, velilerinin izni ve tarafeynin rızâlarıyla şâhidleri muvâcehesinde nikâhlarının akdolunmasına izin verilmiştir.”

Bu ifadenin altında damga pulu yapıştırılıp mühürlenmişse de, pul şimdi sökölüp düşmüş durumdadır. Vesikanın en altında şunlar yazılıdır:

“İsm ve şöhretleri ve mehrleri mikdarıyla rızâ ve muvâfakatleri bâlâda gösterilmiş ilmühaber ile bil-irâe aralarındaki icâb ve kabule müsteniden bizzat muvâcehemizde akd-i nikâhın sâbit olduğunu tasdiklen gerek ben ve gerek tarafeyn velî ve vekil ve şâhidlerin yaz’-ı imzâ eylerler.”

Vesikanın en altında sağdan sola olmak itibariyle beş kalem altında imzâ yerleri açılmıştır:

Zevcenin şâhidi, [2.] şâhidi, vekîli (Boş)

Zevcin şâhidi, [2.] şâhidi, vekîli (Boş)

Zevcin velîsi, izn ve muvâfakatim ile (Boş)

Zevcenin velîsi, izn ve muvâfakatim ile (Boş)

İmam (Boş)

Bu izinnâmenin alındıktan sonra tatbike konulmadığı muhtemeldir. Çünkü mehr maddesi ile imzâ ve mühür hâneleri boştur. Muhtemelen nikâhın akdi gecikmiş, o sırada medenî kanunun yürürlüğe girmesiyle izinnâmenin hükmü kalmamıştır. Belki de nikâhın izinnâmeye işlenmesinde teseyyüp gösterilmiş; bununla beraber nikâh ilmühaberi hazırlanarak nüfus idaresine tevdi edilmiştir. Çünkü izinnâmenin mahkemece verilmesiyle fonksiyonu sona ermektedir.

SONUÇ

1-Şer’î hukuk, nikâh akdini ehemmiyetine binâen diğer akidlerden farklı mütâlaa etmiş; iki şâhidin akid esnâsında bulunmasını ve muayyen lafzların kullanılmasını sıhhat şartı olarak aramıştır. Modern hukuktan farklı olarak nikâh veli ve vekîl tarafından da akdedilebilir.

2-Nikâh akdi, iki şâhid huzurunda tarafların karşılıklı rızâsıyla kurulabildiği halde, müslümanlar arasındaki nikâh akidleri, şer’î hukuka vâkıf bir kimse tarafından dinî bir merâsim çerçevesinde icrâ edilmiştir. Medenî kanunla evlilikte belediye kaydının esas alınmasından sonra da, halkın mühim bir kısmı, imam nikâhı dediği bu nikâhı da belediye kaydının yanı sıra yaptırmaya devam etmiştir.

3-Müslüman hükümetler, ilk asırlardan itibaren nikâh akidlerinin kâdı tarafından veya kâdıdan alınacak izinnâme ile imamlar veya ruhânî reisler tarafından akdolunmasını istemişlerdir. Osmanlılarda da nikâhlar böyle kıyılmıştır. XVI. asırdan itibaren bu hususta mecburiyet getirilerek, kâdıdan izin alınmaksızın kıyılan nikâhlar geçersiz sayılmamakla beraber, mahkemeler bu gibi nikâhlara dair nizâları dinlemekten yasaklanmış; son devirde ise kâdılarından izinsiz nikâh akdi yapan ve yaptıranlara cezâ öngörölmüştü. Üstelik nikâh yaptıranlar, ayrıca taşralarda hükümet temsilcisi olan sipahiye resm-i arus adıyla nikâh vergisi öderdi. Bu da nikâhların bir bakıma devlet kontrolünde olduğunu gösterir.

4-İlk devirlerden beri İslâm devletlerinde nüfus sayımı yapıldığı ve nüfusun resmî sicillere kaydedildiği bilinmektedir. Emevîlerden itibaren mahkemeler de verdikleri hüküm ve vesikaları hususî sicille kaydederlerdi. Böylece nikâhlar da resmî sicille kaydolunurdu. Osmanlı Devleti’nde kâdı huzurunda veya kâdıdan alınan izin üzerine imamlar tarafından kıyılan nikâhlar, şer’iyye sicillerine kaydolunmaktaydı. 1881 tarihinden itibaren nikâh, talâk,

doğum ve ölüm gibi vukuatın nüfus sicillerine bildirilmesini emretmiş; aksine davrananlara cezâ öngörülmüştür. Ancak sicille kaydolunmayan nikâhlar geçersiz sayılmamıştır.

5-Nikâhların resmî izinle muayyen vazifeliler tarafından kıyılması ve nikâh, talâk gibi vukuatın tescili şer'î hukuk tarafından emredilmiş değildir. Ancak bunların tatbiki şer'î prensiplere aykırı da düşmez. İslâm hukuk tarihinde nikâhların resmî makamlarca kıyılması ve tescili, hükümdara verilen teşri (yasama) salâhiyetinin kullanılmasından ibarettir. Nitekim hükümdar maslahat (amme menfaati) için mübahları emredebilir. Buradaki maslahat, isbat kolaylığı ve aleniyetin teminidir.

6-Osmanlılarda verilen izinnâmelerde, nikâhların şâhidler huzurunda, tarafların rızâsı ile, mehr belirtilerek ve velinin izni ile kıyılması esası yazılmakta idi. Böylece ülkede câri olan Hanefî mezhebinin hükümlerinden başka, nikâhın diğer mezheplere göre de sahih olarak akdedilmesinin istendiği görülmektedir.

Özet

Osmanlı Hukukunda İzinnâme ile Nikâh

Şer'î hukuk, nikâh akdinde iki şâhidin bulunmasından başka şekil şartı aramamıştır. Ancak tarih boyunca müslüman hükümetler, bu akdin devlet nezâretinde icrâsına ehemmiyet vermiştir. Osmanlı Devleti'nde nikâhların, kâdılardan alınan *izinnâme* üzerine, imam veya ruhânî reisler tarafından kıyılması bir gelenektir. XVI. asır ortalarından itibaren bunun resmî bir mecburiyet hâline dönüştüğü görülür. Ayrıca nikâhta kızın velîsinin de izni aranmaya başlanmıştır. Kâdîdan *izinnâme* alınmaksızın kıyılan nikâhlar geçersiz sayılmamakla beraber, mahkemeler bu gibi nikâhlara dair nizâları dinlemekten yasaklanmış; XIX. asırda da kâdılardan izinsiz nikâh akdi yapan ve yaptırana cezâ öngörülmüştü. Yine bu son devirde nikâhı kıyan imam veya ruhânî reisin, keyfiyeti tescil edilmek üzere nüfus idaresine bildirmesi emrolunmuştu. Hükümdarın umumî menfaat için böyle emirler vermesi, şer'î hukuka aykırı değildir. Nitekim burada aleniyet ve isbat kolaylığı temin edeceği düşünülmüştür.

Anahdar kelimeler: nikâh, izinnâme, ilmühaber, velî, imam nikâhı, emr-i sultanî, fetvâ, nüfus sicili, Ebussuud Efendi, resm-i nikâh.

Abstract

Marriage with Izinname in Ottoman Law

Islamic law does not require any conditions apart from two witnesses for a marriage contract. However, throughout history, Muslim governments have attached importance to the establishment of the marriage contract under the supervision of the government. In the Ottoman Empire, it was customary for a marriage contract to be established by an imam (the prayer leader of a mosque) or the spiritual leaders of other religions after obtaining an *izinnâme* (letter of authority) from a Qâdî (judge). It is seen that this became an official obligation from the middle of the XVIth century. This was also when the asking for permission for marriage from the woman's curator began. Without obtaining *izinnâme* from the qâdî, the marriages solemnized were not considered invalid, even so, the courts were forbidden to handle discords relating to such marriages. In the XIXth century, punishment had been stipulated for those who established a marriage contract and those who had a marriage contract established without getting *izinnâme* from the qâdî. In this last century, the imam or the spiritual leader solemnizing a marriage was ordered to report this marriage to the census administration. Imposing such orders by the rulers for the good of the public was not contrary to Islamic law. In fact, this was thought to provide publicity and ease of provability.

Keywords: marriage, izinname (letter of authority), ilmühaber (information certificate), curator, marriage by an imam, census record, Sultan's order, fetwa, Ebussuud, marriage fee